

Вадим Береза
Черкаси

В умовах реальної демократії значну роль у громадянській і політичній соціалізації особистості відіграють засоби масової інформації (ЗМІ) та освіта. Але тоді як ЗМІ мають функціональну здатність соціалізувати громадян шляхом ідеологізації і політизації їх свідомості, освіта є одним із провідних засобів соціалізації людини на засадах цілеспрямованого розвитку її культури. Водночас у ЗМІ й освітній сфері останнім часом відчутно зростає використання новітніх інформаційних технологій, оскільки їх можливості щодо пропаганди ідей і моделювання процесів політичної соціалізації особистості виявляються практично необмеженими. З огляду на це виховання молоді має спиратися на українські традиції, ментальність, історію, без яких неможливе формування політичної культури громадянина.

Ключові слова: засоби масової інформації, освіта, політична соціалізація.

Сьогодні інформація, яку важко оцінити через недостатнє інтелектуальне осмислення, може дестабілізувати суспільний розвиток. Поява дестабілізуючих відомостей – це сигнал про розрив між наявною інформацією та можливостями її правильної оцінки, сигнал про необхідність нового інтелектуального прориву в пізнанні закономірностей розвитку. На шляху такого прориву завжди постають біологічні обмеження, пов'язані з обмеженістю самого інтелектуального ресурсу, з обмеженістю швидкості інтелектуального самопізнання суспільства. Останнім часом ці біологічні й інші обмеження інтелектуального ресурсу вчені намагаються обійти за допомогою нанотехнологій. Ілюзія про сталий розвиток за наявності потужних інформаційних технологій без засвоєння закономірностей суспільного розвитку ховає в собі непрогнозовані поки що наслідки.

Особливо це відчувається у сфері навчання та освіти як базових інститутів соціалізації. За 10–12 років обсяг інформації у світі подвоюється. Відповідно зростає кількість предметів в навчальних планах, інтенсифікується праця школярів. За підрахунками російських учених, розумова діяльність учнів складає в середньому 9,3 години в робочий день. Інформаційні перевантаження стають причиною різних невротичних станів. Адже обсяги інформації, інформаційний простір сам по собі, хоча і здатен суттєво змінювати хід процесу соціалізації – додаючи віртуальні спільноти в якості агентів, змушуючи людину оперувати більшими обсягами інформації, впливаючи на процес навчання – все ж таки не в змозі підмінити її остаточних результатів. Адже, як пише Ю. Завгородній (2004), сутність політичної соціалізації полягає у «сходженні» особистості від простої інформованості до усвідомлення політичних переконань, активної життєвої позиції, яку на нашу думку не можливо проявити лише в Інтернет-мережі. Тому і інформатизація, і інтелектуалізація не в змозі забезпечити повне входження людини у громадянську спільноту [1].

В умовах реальної свободи слова, плюралізму ідеології в громадянській і політичній соціалізації населення значну роль відіграють засоби масової інформації. Можна говорити про те, що ЗМІ мають функціональну здатність соціалізувати громадян, різні соціальні групи суспільства, ідеологізувати і політизувати їх в різному напрямі залежно від соціальної природи ЗМІ.

Роль ЗМІ як агента політичної соціалізації – формування громадянськості у членів суспільства. В той же час політична соціалізація особи вимагає формування адекватної демократичним умовам політичної культури, при цьому використання ЗМІ і нових інформаційних технологій в політиці, у формуванні громадської думки на пострадянському просторі відчутно зростає. Вони істотно впливають на формування свідомості і дій людей, їхні можливості у пропаганді ідей і в моделюванні вимог до політичної соціалізації молодої людини практично необмежені. Дати однозначну оцінку глобальності ролі інформаційних технологій в процесі політичної соціалізації особи і формування ціннісних орієнтацій можна лише з огляду на той факт, що будь-який компонент засобів масової інформації і комунікації несе в собі і позитивну, і деструктивну

складову. Відповідно до цього ЗМІ можуть сприяти як інтеграції суспільства, так і його дезорганізації. Тут уже мова переходить у площину дії закону «Про свободу слова» і моральної відповідальності особи.

На жаль інформаційний простір України тотально заангажований лобістськими структурами, що деформують об'єктивну реальність. За влучним висловом О. Пахльовської (2012, р. 5), ми «живемо в інформаційному хаосі, інформаційні – а найчастіше дезінформаційні – шуми перекривають будь-який смисл слова й думки» [2]. Тільки засвоюючи об'єктивну інформацію людина може виступати активним суб'єктом соціального життя, максимально реалізовувати політичні знання, бути ініціатором суспільних змін.

Тому система освіти (як професійної, так і політичної) мусить розглядатись як найважливіший соціокультурний регулятив розвитку суспільства. Політико-культурні норми, цінності, зразки, стереотипи транслюються між поколіннями, соціальними групами за посередництвом освіти. Освіта є інститутом оновлення політичної культури, поєднуючи в собі і успадкування, і оновлення політичної культури. Вища освіта виступає як один з головних, базових етапів освіти, освіта в студентські роки – це перший етап дорослого самостійного життя і тому відіграє дуже важливу роль: перевчити завжди важче, ніж навчити (Буяк 2006) [3].

Легко побачити, що освіта і соціалізація мають дуже багато спільного. Це і не дивно: освіта є одним із провідних засобів соціалізації, головна риса якого – цілеспрямованість. Можна сказати, що майже весь обсяг цілеспрямованого компоненту політичної соціалізації міститься в процесі освіти, а стосовно студентської молоді – з упевненістю можемо відзначити: сьогодні весь обсяг цілеспрямованої політичної соціалізації – у вищій школі. На думку Б. Буяка, цілеспрямованість процесу освіти вимагає від тих, хто його планує і розробляє, дотримуватись декількох правил, пов'язаних з особливостями політичної освіти, політичної соціалізації:

1) Неоновлення політичної культури в процесі політичної соціалізації у вищій школі призведе до стагнації суспільного розвитку. (Очевидно, що політична культура – нестатичний елемент політичної системи, а в сучасних умовах він тим більше не може бути таким.)

2) Модернізація освіти, політичної освіти без урахування культурного контексту нації призведе до дестабілізації в суспільстві, конфлікту і конфронтації по лінії – старше покоління – молодше покоління; до знищення культурного ядра народу (Буяк 2006) [3].

Безумовно, елементами політичної системи, які мають вплив на соціалізацію і мають колективно здійснювати деякі із зазначених вище функції, є політичні партії. Сучасний етап партіогенезу засвідчує, що партії є основним елементом організації політичного простору і функціонування публічної влади. Партії є залежні самі від культури в цілому та політичної зокрема, однак і вони також при стабільній політико-ідеологічній діяльності здатні змінювати культурне тло, впливати на практики політичної участі, задавати схеми політичної соціалізації молоді. Це фіксує російський політолог К. Гаджієв (1991, р. 71), який зазначає: «в усіх політичних відносинах, діях і взаємодіях культура виступає, з одного боку, як умова або середовище тієї чи іншої форми політичної активності, коли, наприклад, компартії в несоціалістичних країнах повинні зважати на пануючі норми і цінності консервативної або релігійної ідеології. З іншого боку, забезпечуючи цикл відтворення політичного життя, культура певним чином підсумовує результати досвіду політичної діяльності, продуктом чого є розвиток старих або становлення нових політичних традицій» [4].

Для молоді помітною є діяльність громадських і суспільно-політичних організацій. За радянських часів основна маса дітей і молоді перебувала у лавах піонерських та комсомольських організацій, що мали можливість залучати своїх членів до суспільно-політичного життя, використовувати силу громадського впливу на рішення молодіжних проблем. Третина депутатів місцевих органів влади були молодого віку, а це створювало умови для лобіювання рішень проблем молоді і сприяло формуванню майбутніх лідерів, відданих системі. Після зміни суспільно-політичної системи інструментів тиску і примусу на молодь з метою організації не було, але структуровані організації стали з'являтися із власної ініціативи. Таким чином молодь реалізовує природну потребу бути залученою до суспільно-політичних процесів. Із збільшенням кількості політичних партій почали

з'являтися припартійні юнацькі організації, однак вони не є самостійною ланкою прийняття рішень та внутрішньопартійної демократії, часто юнаків використовують для створення ефекту масовості заходу, а участь у при партійних організаціях не гарантує доручення до процесу прозорого управління. Стосовно формування політичної культури молоді є низка протиріч. Самодіяльність молоді, пов'язана з її ініціативою, створенням певних громадських об'єднань, досить часто наштовхується на деяку її запрограмованість у державних закладах освіти, культури, армійських колективах. Певну ідеологічну спрямованість мають і багато засобів масової інформації. Отже, логічно постає питання про деполітизацію, деідеологізацію, деконфесіолізацію виховного впливу на молодь. Тобто молодь має отримувати об'єктивну інформацію плюралістичного характеру.

Наразі політичний простір українського суспільства обтяжений псевдодемократичною риторикою, а значна частина населення сповідує патерналістські стереотипи радянської доби. Ностальгія за радянським минулим сприяє «деіндивідуалізації суспільства, в котрому людина, згубивши в значній мірі право на свободу і автономію, втратила і свою самоцінність як індивідуальність. В значній мірі вона стала пасивною і байдужою особистістю з притупленим почуттям відповідальності» (Kremen 1996, p. 341). З огляду на це нинішня українська спільнота потребує перманентного катарсису. Чим більше буде політично байдужих й денационалізованих верств, тим менша соціальна база для існування відкритого суспільства [5].

У посттоталітарних державах, на думку О. Соловйова (2008, p. 143), характерною рисою розвитку партій є «перманентна зміна ідейної орієнтації, радикалізація політичних вимог, тісний зв'язок з групами тиску, а у деяких випадках навіть кримінальними структурами» [6]. Партії використовують для соціалізації різні форми діяльності – усну пропаганду і агітацію, друковані джерела, широкий спектр ЗМІ. Однак вітчизняні політичні партії діють не в інтересах суспільства, а вирішують свої локальні питання й цілеспрямовано формують виборця під свої програмні доктрини. Тому вони не є каналом комунікації, через які можна контролювати дії влади і брати участь громадянам у процесі творення політики. На думку М. Гордієнка (2013) українська дрібнопартійність не соціалізує, а маргіналізує суб'єктів політики, підриває довіру людей до влади, посилює політичну апатію й абсентеїзм громадян [7].

Дійсно, сучасна ситуація характеризується посиленням ролі політичних партій та коаліцій, оформленням їх у впливові політико-ідеологічні структури, що потребують ціннісно-ідейних підстав для отримання громадської підтримки. Ю. Біденко (2013) відзначає, що останній факт позначається на суспільній політичній свідомості в сфері інтеріоризації та підтримки поляризованих ідеологічних течій в різних регіонах країни. Хоча при цьому, проблеми, які хвилюють українців, та основні цінності суспільного життя є спільними для абсолютної більшості громадян України [8].

А. Колодій (2006) також фіксує брак програмних партій, які б працювали на розвиток ідей у суспільстві та втілювали їх у парламентській діяльності. Місце програмно-політичних партій у період демократизації, особливо на початкових її стадіях, у кращому випадку займають нестійкі харизматичні або просто особочентричні об'єднання, рівень суспільної відповідальності та стійкість яких повністю залежать від вольових, інтелектуальних і моральних якостей лідерів. У гіршому випадку, особливо в разі швидкого і надмірного соціального розшарування, поляризації багатства і бідності, створюється ґрунт для панування патронажно-клієнтальних партій, явною чи прихованою метою діяльності яких є отримання особистих вигод і нехтування суспільними інтересами [9].

Клієнтальні об'єднання керуються інтересами своїх «босів», «патронів», «олігархів» та їхніх «клієнтів», протидіють незалежності виборців, вільному функціонуванню ЗМІ та громадських об'єднань, намагаються звести нанівець вплив програмно-ідеологічних партій, вбачаючи в них своїх конкурентів. Вони не виникли на ґрунті громадянського суспільства й не зацікавлені в його розвитку (Kolodiy 2006) [9].

На жаль, зазначає Ю. Біденко (2008), за умови зберігання таких рис у партійній діяльності, як безвідповідальність, популізм, політико-ідеологічна непослідовність; а також за відсутності узгодженої інтегративної ідеології український політичний процес державного рівня стає деконсолідованим, схильним до криз та складно передбачуваним. Такого роду прогнозування ускладнюється ще й сучасними глобальними

трансформаціями світу, які а ргіогі стали умовою незалежного політичного розвитку нашої країни. Отже сучасний ідеологічний пошук актуалізується глобальними викликами, з якими на початку ХХІ ст. стикається усе українське суспільство, та необхідністю геополітичного вибору, який також обумовлений ідеологічно. Це й породжує розколи між глобально-політичними орієнтаціями населення всередині країни, існування в масовій свідомості одночасної та практично рівної підтримки протилежних напрямків зовнішнього курсу, неоднозначність позицій в різних регіонах країни [10].

Отже, сучасна інформатизація усе більше впливає на внутрішню політику нашої держави в питаннях зовнішнього курсу та інтеграції, внутрішньої демократизації та розбудови моделей громадянської участі, в доступі до інформаційних ресурсів, прагматизації та інтелектуалізації як рисах суспільно-політичної культури. Тому молодіжна та освітня політика держави має бути складовою загальної цілісної концепції розвитку суспільства. А політична культура в демократичному суспільстві повинна спрямовуватися на виховання молоді, яке неодмінно має спиратися на українські традиції, ментальність, історію, без яких неможливе формування політичної культури молодих громадян.

Література:

1. Загородній Ю. І. Політична соціалізація студентської молоді в Україні: досвід, тенденції, проблеми : монографія / Ю. І. Загородній, В. С. Курило, С. В. Савченко. – К. : Генеза, 2004. – 144 с.

2. Пахльовська О. Це багатоходова інтелектуальна операція / О. Пахльовська // День. – 2012. – № 224–225. – 7–8 грудня. – С. 5.

3. Буяк Б. Політична соціалізація студентської молоді в умовах сучасного українського державотворення / Б. Буяк // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. – Вип. 8. – С. 93–103.

4. Гаджиев К. С. Политическая культура: концептуальный аспект / К. С. Гаджиев // Политические исследования. – 1991. – № 6. – С. 69–73.

5. Кремень В. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду) / В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко. – К. : «ARC-UKRAINE», 1996. – 793 с.

6. Соловьев А. И. Основные этапы партогенеза / А. И. Соловьев // Теория партий и партийных систем: Хрестоматия / сост. Б. А. Исаев. – М. : Аспект Пресс, 2008. – С. 139–143.

7. Гордієнко М. Г. Політична соціалізація як засіб формування громадянської зрілості особи [Електронний ресурс] / М. Г. Гордієнко // Особа в тоталітарному суспільстві: рефлексії ХХІ століття : матер. міжнар. конф. (Одеса, 23–27 чер. 2013 р.). – Режим доступу : [http://liberte.onu.edu.ua/upload/file/file_2/gordienko_m.%20%D0%B3.\(+\).doc](http://liberte.onu.edu.ua/upload/file/file_2/gordienko_m.%20%D0%B3.(+).doc)

8. Біденко Ю. М. Политическая культура украинского общества в категориях доверия, участия и протеста / Ю. М. Біденко // Вісник НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол. : А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2013. – № 3 (17). – С. 221–225.

9. Колодій А. Партийна структуризація в Україні в контексті розвитку громадянського суспільства і поза ним / А. Колодій. // Громадянське суспільство як здійснення свободи : зб. наук. праць. – Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – С. 83–105.

10. Біденко Ю. М. Перспективи участі України в міжнародних організаціях: внутрішньо ідеологічні детермінанти / Ю. М. Біденко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Питання політології». – Харків, 2008. – № 810. – С. 54–60.

References:

1. Zahorodniy Yu. I. Politychna sotsializatsiya student-skoyi molodi v Ukrayini: dosvid, tendentsiyi, problemy : monohrafiya / Yu. I. Zahorodniy, V. S. Kurylo, S. V. Savchenko. – K. : Geneza, 2004. – 144 s.

2. Pakhlovska O. Tse bahatokhodova intelektualna operatsiya / O. Pakhlovska // Den. – 2012. – # 224–225. – 7–8 hrudnya. – S. 5.

3. Buyak B. Politychna sotsializatsiya student-skoyi molodi v umovakh suchasnoho ukrayinskoho derzhavotvorenniya / B. Buyak // Suchasna ukrayinska polityka. Polityky i politolohy pro neyi. – K. ; Mykolayiv : Vyd-vo MDHU im. P. Mohyly, 2006. – Vyp. 8. – S. 93–103.
4. Hadzhyev K. S. Polytycheskaya kultura: kontseptualnyy aspekt / K. S. Hadzhyev // Polytycheskiye yssledovaniya. – 1991. – # 6. – S. 69–73.
5. Kremen V. Ukrayina: alternatyvy postupu (krytyka istorychnoho dosvidu) / V. Kremen, D. Tabachnyk, V. Tkachenko. – K. : «ARC-UKRAINE», 1996. – 793 s.
6. Solovev A. Y. Osnovnye etapy partoheneza / A. Y. Solovev // Teoryya partyy y partyynykh system: Khrestomatyya / sost. B. A. Ysaev. – M. : Aspekt Press, 2008. – S. 139–143.
7. Hordiyenko M. H. Politychna sotsializatsiya yak zasib formuvannya hromadyanskoyi zrilosti osoby [Elektronnyy resurs] / M. H. Hordiyenko // Osoba v totalitarnomu suspilstvi: refleksiyi XXI stolittya : mater. mizhnar. konf. (Odesa, 23–27 cher. 2013 r.). – Rezhym dostupu : [http://liberte.onu.edu.ua/upload/file/file_2/gordienko_m.%20%D0%B3.\(+\).doc](http://liberte.onu.edu.ua/upload/file/file_2/gordienko_m.%20%D0%B3.(+).doc)
8. Bydenko Yu. M. Polytycheskaya kultura ukraynskoho obshchestva v katehoryyakh doveryya, uchastyya y protesta // Visnyk NU «Yurydychna akademiya Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho». Ser. : Filosofiya, filosofiya prava, politolohiya, sotsiolohiya / redkol. : A. P. Hetman ta in. – Kh. : Pravo, 2013. – # 3 (17). – S. 221–225.
9. Kolodiy A. Partiyna strukturyzatsiya v Ukrayini v konteksti rozvytku hromadyanskoho suspilstva i poza nym / A. Kolodiy. // Hromadyanske suspilstvo yak zdiysnennya svobody : zb. nauk. prats. – Lviv : VTs LNU imeni Ivana Franka, 2006. – S. 83–105.
10. Bidenko Yu. M. Perspektyvy uchasti Ukrayiny v mizhnarodnykh orhanizatsiyakh: vnutrishno ideolohichni determinanty / Yu. M. Bidenko // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina «Pytannya politolohiyi». – Kharkiv, 2008. – # 810. – S. 54–60.

В условиях реальной демократии значительную роль в гражданской и политической социализации личности играют средства массовой информации и образование. Но если СМИ имеют функциональную способность социализировать граждан путем идеологизации и политизации их сознания, образование является одним из ведущих средств социализации человека на основе целенаправленного развития ее культуры. В то же время в СМИ и образовательной сфере в последнее время ощутимо растет использование новейших информационных технологий, поскольку их возможности по пропаганде идей и моделирования процессов политической социализации личности оказываются практически неограниченными. Учитывая это воспитание молодежи должно опираться на украинские традиции, ментальность, историю, без которых невозможно формирование политической культуры гражданина.

Ключевые слова: средства массовой информации, образование, политическая социализация.

In terms of real democracy significant role in the civil and political socialization play media and education. But while the media have the functional ability to socialize citizens through indoctrination and politicization of their minds, education is one of the major means of socialization based on purposeful development of its culture. However, in the media and the educational sector in recent years significantly increased the use of new information technologies, as their opportunities to promote the ideas and design of processes of political socialization are virtually unlimited. Given this education of youth should be based on Ukrainian traditions, mentality, history, without which the formation of political culture of citizens.

Key words: media, education, political socialization.